

1082 - 1302 YILLARI ARASINDA BİZANS - VENEDİK İLİŞKİLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Işın DEMİRKENT*

İmparator I. Theodosius'un 395 yılında ölümünü müteakip Büyük Roma İmparatorluk topraklarının iki oğlu arasında idarî bakımdan ikiye ayrılmasıyla Balkan yarımadası, Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır ülkelerini kapsayan doğu yarısı, aradan daha yüzyıl geçmeden batı yarısının 476 yılında ortadan kalkmasıyla – bizim Doğu Roma İmparatorluğu veya Bizans İmparatorluğu adıyla tanımladığımız – Büyük Roma İmparatorluğu'nun tek temsilcisi olarak kaldı ve yaşamını 1453 yılına kadar sürdürmek imkânını buldu¹.

İmparatorluğun batı yarısını yıkan Kavimler Göçü doğu yarısına da büyük zararlar verdi ve 5. yüzyıldan itibaren sınırlarını aşan yabancı milletlerin hücumlarıyla toprak kaybetmeye ve de iç idaredeki bozukluklar ile dinî ve askerî sorunlar sebebiyle gücünü yitirmeye başladı. 7. yüzyılda ise hızla gelişen İslâm fethi sonunda hemen bütün doğu eyaletlerini kaybetti. Slav kavimlerinin Balkanlar'a girmesiyle de yarımada'daki hâkimiyeti sarsıldı. Bütün bu aleyhteki gelişmelere rağmen hasımlarına karşı direnen Bizans, büyük toprak kaybına uğramakla beraber aynı yüzyılın başında yaptığı – ve zaman içinde geliştirdiği – köklü ve geniş kapsamlı reformlarla özellikle askerî alanda *thema*'lar sisteminin kurulmasıyla² imparatorluğu yaşatacak ve ona yeniden can verecek kudrete sahip olduğunu gösterdi. 8. yüzyılda hem batıda hem doğuda sınırların savunulmasında yeniden başarılar kaydederken, 9. yüzyıldan itibaren dinî

* Prof.Dr., İst.Üni.Ed.Fk. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

1 Bizans İmparatorluğu siyasi tarihini toplu olarak ele alan çalışmalar için bk. A.A.Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, 2 cilt, Wisconsin 1964⁵, J.M.Hussey, *The Byzantine World*, London 1967³; F.G.Maier, *Byzanz*, Frankfurt/Main 1973; D.Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1453*, New Haven 1982³; G.Ostrogorsky, terc.F.İşiltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını (TTK), Ankara 1981; P.Wirth, *Grundzüge der byzantinischen Geschichte*, Darmstadt 1989²; A.Ducellier, *Byzanz. Das Reich und die Stadt*, Frankfurt/Main 1990; I.Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, s.230-244.

2 İmparator Herakleios döneminde ordu ve idare düzeninde yapılan geniş kapsamlı reformlar ve *thema*'lar sisteminin kuruluşu, bütünüyle çökmüş olan devlet mekanizmasına siyasi, askerî, sosyal ve kültürel anlamda içten bir yenileme ve canlanma getirmiş, özellikle askerî kudretin temelini oluşturan *thema*'lar sistemi yüzyıllar boyunca imparatorluk gücünün belkemiğini teşkil etmiştir. *Thema*'lar sistemi hakkında geniş bilgi için bk. H.Gelzer, *Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung*, Leipzig 1899;

politikasının başarısı sayesinde siyasi nüfuz ve kültürünü hemen bütün Slav ülkelerine yaymak imkânını buldu. 10. yüzyılda, Makedonya hanedanının birbirini takip eden imparatorları Nikephoros Phokas, Ioannes Çimiskes ve II.Basileios zamanlarında (963-1025) yeniden canlanan devlet arka arkaya elde ettiği başarılarla sınırlarını Adriyatik'den Kafkaslar'a, Tuna'dan Suriye'ye kadar genişletti. Askerî başarıların yanı sıra sosyal ve ekonomik alanda kurulan düzen, yaşamı huzurlu kıldı ve yükseltti.

Böylece 11.yüzyıl başlarında Bizans, yeniden Doğu Akdeniz dünyasının en kudretli devleti olarak görünüyordu. Fakat II.Basileios'un ölümünden sonra (1025) tahta geçen yeteneksiz imparatorlar yüzünden Bizans otuz yıl içinde inanılmaz şekilde hızlı bir çöküşe sürüklendi. Ülke saray ihtilalleri ve anarşi içinde çırpınırken, bütün sınırlara komşu milletlerin saldırısı başladı; batıda Normanlar Güney-İtalya'yı ellerine geçirdiler. Macar ve Peçenekler Tuna'yı aşarak devlet arazisini tahrip ettiler. Doğuda Selçuklu Türkleri Anadolu'ya girdiler. İç idarenin bozukluğu yüzünden askerî gücü kırılan imparatorluk bu saldırılara karşı ülkeyi yeterince savunamadı. Makedonya hanedanının son bulmasından sonra (1056) yirmibeş yıl boyunca tahta çıkanlar da hiçbir şey yapamadılar. Bizans'ı düştüğü bu zor durumdan kurtaran genç kumandan Aleksios Komnenos oldu.

1081-1204 Yılları Arasında Bizans Devleti

Aleksios ve onun kurduğu Komnenoslar hanedanı zamanında (1081-1180) imparatorluk yeniden toparlandı. Bizans bir kez daha tehlikeyi atlattı çöküşü engellemiş görünüyordu. Fakat Aleksios Komnenos tahta çıkıncaya kadar, yarım yüzyıldan beri Anadolu'ya yerleşmekte olan Türkler Ege ve Marmara kıyılarına kadar ilerlemiş hatta İstanbul'a çok yakın olan İznik'i ele geçirecek burasını kendilerine başkent yapmış bulunuyorlardı. Her ne kadar Aleksios ve halefleri Türkleri Anadolu'dan geri atmaya çalıştılsa da, bunu başaramadılar. Ancak 11.yüzyıl sonunda Bizans sadece Türklerin tehdidi altında değildi. Bu arada Normanlar da Bizans'ın Güney-İtalya'daki topraklarını ele geçirmiş, 1071 yılında Bari'yi zaptetmiş, hatta İstanbul tacını ele geçirmeyi amaçlayan reisleri Robert Guiskard'ın kumandasında 1081 Mayıs'ında

E.W.Brooks, "Arabic Lists of the Byzantine Themes", *Journal of Hellenic Studies*, 21 (1901), s.67-77; Ch.Diehl, "L'origine du régime des thèmes dans l'Empire byzantine", *Études byzantines*, 1905, s.276-292; A.Pertusi, *Costantino Porfirogenito De Thematibus*, Citta del Vaticano 1952; N.H.Baynes, "The Emperor Heraclius and the Military Theme System", *English Historical Review*, 67 (1952), s.380- ; W.Ensslin, "Der Kaiser Herakleios und die Themenvfassung", *Byzantinische Zeitschrift*, 46 (1953), s.362-386; F.Dölger, "Zur Ableitung des byzantinischen Verwaltungsterminus thema", *Historia*, 4 (1955), s.189-198; R.J.Lilie, "Die zweihundertjährige Reform", *Byzantinoslavica*, 45 (1984), s.27-39, 190-201; J.V.A.Fine, "Basil II and the Decline of the Theme System", *Studia slavico-byzantina et mediaevalia Europensia*, 1 (1989), s.44-47.

Adriyatik'i aşip imparatorluğun Balkanlar'daki Epiros bölgesini işgal etmişlerdi. Bununla beraber Aleksios tahta çıkışından (4 Nisan) iki ay sonra Türkiye Selçuklu sultanı Süleymanşah ile yaptığı Dragos Suyu anlaşması sayesinde Anadolu'da barışı sağlamak ve hem de bu sayede Norman tehdidine karşı Süleymanşah'dan yardım elde etmek imkânını buldu. Süleymanşah'ın gönderdiği yedibin kişilik askerî birlik³ ve yine yardım istediği Venedik'in sağladığı donanma desteğiyle dört yıl süren bir mücadeleden sonra Normanlar'ı yenmeyi başardı. Bundan sonra da Trakya bölgesine kadar ilerlemiş olan Peçenekler'i (1091) ve onların arkasından gelen Kumanlar'ı (1094) geri püskürterek Balkanlar'da sükuneti elde etti. Böylece on yılı aşkın bir süre aralıksız devam eden savaşlar sonunda elde edilen başarılar ile imparatorluk yeniden rahat nefes alacak duruma kavuşmuş oldu.

Fakat bu arada Bizans, tarihinin en büyük hatasını işledi. Normanlar'a karşı aldığı yardım mukabilinde Venedik ile yaptığı anlaşmada kendi ölüm fermanını imzaladı; çünkü imparator Aleksios'un 1082'de imzaladığı anlaşma ile Venedik'in bundan böyle imparatorluğun bütün limanlarında gümrük vergisi ödemedi ticaret yapma hakkını kazanması⁴ Bizans ekonomisine çok büyük darbe indirdi. Bizans daha önceleri de Venedik ve diğer deniz cumhuriyetleri ile anlaşmalar yapmış ve ticarî ilişki içinde olmuştu. Ama bu ilişkilerde her zaman imparatorluğun çıkarları gözönünde tutulmuştu. Fakat şimdi Aleksios, Venedik *doge* Domenico Silvio'ya ve haleflerine *protosebastos* unvanı ile bunun yıllık maaşını, Grado patriğine *hypertimos* unvanı ile Venedik kilisesine yılda 20 *libre* altın bahşetmekteydi. Ancak anlaşmanın asıl can alacak noktası Venedik'e tanıdığı akıl almaz imtiyazlardı: Venedik tacirleri bundan böyle imparatorluğun her yerinde gümrük, maliye ve liman memurlarından hiç çekinmeden mal alıp satmak konusunda serbestti. Bizans memurlarına Venedikliler'in ticaret eşyalarını kontrol etmeleri veya devlet adına bir vergi koymaları yasaklanmıştı. Böyle bir imtiyaz bir anda Venedikliler'i bütün rakipleri karşısında üstün duruma getiriverdi; gemilerinin barınması, ticaret eşyasının yüklenmesi ve

3 Anna Komnene, *Alexiad*, IV, ii, V, v, ngr. ve terc.B.Leib, *Anne Comnène. Alexiade (Règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, Paris 1943, I, s.146, II, s.23, terc.E.R.A.Sewter, *The Alexiad of Anna Komnena*, Penguin Classics 1969, s.137, 167; krş. F.Chalandon, *Essai sur le Règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Paris 1900, s.74; M.H.Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s.118.

4 Bu dönemde Bizans-Venedik ilişkileri için bk. Anna Komnene, VI, 5, ngr. ve terc.Leib, II, s.51 vdd., terc.Sewter, s.190 vd. 1082 anlaşmasının Latince orijinal metni için bk. G.L.F.Tafel ve G.M.Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderen Beziehungen auf Byzanz und die Levante*, Wien 1856, I, xxiii, s.51-54; F.Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, München-Berlin 1925, II, No.1081; bu konuda ayrıca bk. H.Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, Gotha 1905, s.163; R.-J.Lilie, *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angelos (1081-1204)*, Amsterdam 1984, s.8-16 ve 331 vdd.; D.M.Nicol, *Byzantium and Venice*, Cambridge 1988, s.50-67

boşaltılması için Venedik tek kuruluş ödemedi sadece İstanbul'un değil imparatorluğun pek çok limanından yararlanabilecekti⁵. Ayrıca bu anlaşmanın, imparatorluğun sadece ekonomik değil buna yakından bağlı siyasi yaşamı üzerinde de bundan sonra çok kötü sonuçlar doğuracağı belliydi. Nitekim öyle de oldu. Çünkü o vakte kadar önce imparatorluğun bir eyaleti, sonra imparatorluk sınırları dışında dostu ve müttefiki küçük bir devlet olan Venedik, elde ettiği bu olağanüstü imtiyazlar ile birdenbire Bizans karşısında üstün duruma geçtiği gibi, imparatorluğun 1453'de kesin olarak ortadan kalkışına kadar Bizans siyasi hayatında artık gözardı edilemeyecek bir kuvvet unsuru haline geldi.

Halbuki Bizans için koşullar ne kadar ağır olursa olsun, Aleksios'un Venedik'e böylesine olağanüstü imtiyazlar vermesi tamamen gereksizdi. Nasıl olsa Venedik bu savaş sırasında Normanlar'a karşı Bizans'ın yanında yer almak zorundaydı; zira kendi hareket serbestisi açısından Adriyatik'in iki kıyısının da tek bir devletin hâkimiyeti altında kalmasını asla kabullenemezdi. Böyle bir durum onun deniz ticareti için ölüm demektir. Esasen Venedik daha önce 1075 yılında Robert Guiskard'ın Dalmaçya sahillerine saldırarak bu bölgenin bir kısmını zaptetmeye çalışmasını derhal önlemiş ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla Adriyatik'in doğu kıyısındaki Spoleto, Tiran, Zara gibi şehirlere, bundan böyle Normanlar'ı veya kendisinin düşmanı olan herhangi bir devleti asla yardımlarına çağırılmayacakları hususunu zorla kabul ettirmişti⁶. 1081 yılında Normanlar'ın Epiros'a saldırısı da Venedik için aynı tehlikeyi taşımaktaydı ve bu sebeple o, Bizans'ın tabii müttefiki olmak durumundaydı. Ancak Venedik bu defa, tahta yeni çıkmış ve Norman saldırısı karşısında dehşete kapılmış olan imparator Aleksios'un zaafından yararlanmayı çok iyi bildi ve onun yardım çağrısını kendi bakımından büyük bir siyasi başarıya dönüştürdü. Böylece 1082 anlaşması sayesinde Venedik imparatorluk sınırları içindeki bütün limanlarda ve şehirlerde elde ettiği gümrükten muaf her türlü ticaret serbestliği ile Bizanslı tacirlerden çok üstün duruma yükselmiş oldu. Ayrıca kendisine İstanbul'da birkaç imalâthane ile Galata'da üç iskele de verildi⁷. Gerçekten de Aleksios'un bu affolunamaz hatalı kararı imparatorluğun tüm geleceğini ipotek altına koydu ve Bizans-Batı ilişkileri açısından bir dönüm noktası teşkil etti. Sonraki yıllarda bu hak Cenova, Pisa gibi diğer İtalyan şehir cumhuriyetlerine de tanındı ve zaman içinde hepsine verilen haklar daha da genişletildi. Bunun sonucunda Bizans, Batı dünyası karşısında sadece ekonomik

5 Bu şehirlerin listesi için bk. W.Heyd, *terc.E.Z.Karal, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 1975, s.130.

6 Tafel, *Urkunden*, I, xxi, s.41 vdd.

7 Tafel, *Urkunden*, I, xxii, s.49 vd.; İstanbul'daki Venedik yerleşimi için bk. Heyd, *age*, s.271-275; bu konuda ayrıca bk. H.F.Brown, "The Venetians and the Venetian Quarter in Constantinople to the Close of the Twelfth Century", *Journal of Hellenic Studies*, 40 (1920), s.68-88.

bağımsızlığını kaybetmekle kalmadı, her bakımdan Batı'ya bağlı bir uydu devlet haline düştü. Ne var ki bu haklar verildiğinde imparatorluk, gücünü kısmen de olsa hâlâ koruduğu için, başlangıçta bu durumdan fazla etkilenmemiş göründü; fakat yıllar geçtikçe ekonomisini çökerten Batı'nın baskısını üzerinde daha fazla hissetti ve bir daha bundan kurtulamadı⁸. Gerçekten de Bizans o zamana kadar karşılaştığı pek çok tehlikeyi siyasi ve askeri becerisiyle atlattığını bilmişti ama şimdi içine düştüğü bu ekonomik esaretten artık kendini kurtarıp eski kudretine kavuşamayacaktı ve ekonomisinin yavaş yavaş çöküşü, onu da adım adım mahva sürükleyen en önemli etkenlerden biri olacaktı.

Norman tehdidinden ve Peçenekler ile Kumanlar'a karşı Balkanlar'da elde ettiği başarılarından sonra Aleksios doğuda da Bizans'ın çıkarlarına uygun bir durumun ortaya çıktığını zannetti. 1086'da Süleymanşah'ın ve 1092'de Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümleriyle Türk dünyasında çıkan kargaşadan faydalanıp Anadolu'yu geri almak fırsatının doğduğunu düşündü. Ama böyle bir mücadeleye girişmek için ordusunu kuvvetlendirmeyi gerekli görerek Batı'dan ücretli asker temin etme yoluna gitti ve papa II.Urbanus (1088-1099)'dan bu konuda yardım istedi. Fakat bu yine büyük bir hataydı; evet, Türkler imparatorluğun düşmanıydı, ama Batı daha tehlikeli dosttu. Bizans bozulmuş ve yıpranmış olan devlet, ordu ve idare sistemini düzeltme yoluna giderek içinde bulunduğu zor durumdan kendi gücü ve imkânları ile kurtulmaya çalışsa idi, belki yardım adı altında Avrupa'nın imparatorluğa indireceği darbelerle maruz kalmazdı. Zira Batı dünyası bu daveti, Bizans'a yardım için değil kendi çıkarları için kullanacaktı. Gerçekten de Haçlılar adıyla Avrupa'dan doğuya gönderilen ordular ikiyüz yıl (1096-1291) boyunca Yakındoğu'yu kan ve ateş gölüne çevirdiler. İslâm dünyası büyük insan kaybına ve tahribata uğradı. Ama Bizans açısından ele alındığında Haçlı Seferleri imparatorluk için tam bir felâket oldu. Haçlı Seferleri başladıktan sonra Bizans bunları bir daha durduramadı. Ama bu felâkete kendisi davetiye çıkarmıştı, şimdi katlanmak zorundaydı.

8 İmparator İoannes Komnenos Venedik'in ticari imtiyazlarını kaldırarak imparatorluk ekonomisini boğan bu baskıdan kurtulmaya çalıştıysa da bütün çabaları boşa çıktı ve 1126 Ağustos'unda Venedik'e eski imtiyazlarını yeniden tanımak zorunda kaldı. 1126 anlaşması için bk. Tafel, *Urkunden*, I, xliii, s.95 vd.; Dölger, *Regesten*, II, No.1304. İmparator Manuel Komnenos da aynı şekilde Venedik'in çıkarlarını kısmaya gayret etti. Onun bu tutumu iki taraf arasında gerginliğe sebep oldu. Bununla beraber Manuel tavırını değiştirmede ve 12 Mart 1271 tarihinde bir gün içinde sadece başkentte değil bütün imparatorluk içinde bulunan Venedikliler'i tutuklatığı gibi, bunların bütün mallarına ve gemilerine de el koydu (bk. Dölger, *Regesten*, II, No.1500, 1501). Bu harekete karşı Venedik de Bizans'ın Ege Denizi'ndeki Sakız ve Midilli adalarına saldırarak herşeyi yakıp yıktı. Sonuçta Bizans-Venedik ilişkileri on yıl süreyle koptu. Ama Bizans bu durumu koruyamadı; sonraki imparatorlar kendilerini yine Venedik'e teslim ettiler ve onun çıkarlarına uygun anlaşmalar yaptılar (bk. Dölger, *Regesten*, II, No.1556, 1576, 1577, 1578, 1647).

Batı dünyası 1097, 1101, 1147 ve 1189 yıllarında düzenlediği Haçlı Seferleri'nde olduğu kadar 1107 ve 1147 yıllarında doğrudan imparatorluk topraklarına yaptığı saldırılarda da⁹ Bizans'a duyduğu nefreti ve düşmanca tavrı açıkça sergiledi. İstanbul önüne gelen Haçlı orduları her defasında şehri ele geçirmeye uğraştılar¹⁰. İmparatorluğun yerli halkına her türlü kötülüğü yaptılar. İş Bizans'ın kontrolünden çıkmıştı. Aleksios'un günü kurtarma politikası imparatorluğa elle tutulur bir fayda sağlamadığı gibi, aksine imparatorluğu felâkete sürükledi. Aleksios'un Türkler'i Anadolu'dan atmak düşüncesi gerçekleşemedi. Bizans, Anadolu'yu aşarak Filistin'e inen ve Kudüs'ü zapteden (1099) Birinci Haçlı Seferi'nin sağladığı imkân ile sadece Ege bölgesinin bir kısmını ve Akdeniz kıyısındaki bazı şehirleri eline geçirmekle yetinmek zorunda kaldı. Bundan sonraki 1101, 1147 ve 1189 yıllarındaki Haçlı seferleri ise ona hiçbir kazanç sağlamadığı gibi, tam aksine başına çeşitli sorunlar açtı. Ayrıca Haçlılar'ın doğuda Kudüs, Urfa, Trablus ve özellikle Antakya'da kurduğu devletler yeni sorunlar yarattı. Çukurova bölgesinin hâkimiyeti konusu devamlı siyasî ve askerî mücadelelere sahne oldu. Bunun yanı sıra o zamana kadar Doğu hıristiyan dünyasının başı olan Bizans, Batılılar'ın doğuda yerleşmesiyle bu bölgelerde Lâtin kiliselerin kurulması sonucunda kendi ortodoks kilisesinin üstünlüğünü kaybetti. Birbirini sevmeyen Batı ve Doğu dünyasının Haçlı Seferleri dolayısıyla daha yakın temasa geçmesi, iki taraf arasındaki husumeti daha fazla körükledi. Haçlı devletlerinin kıskırtmalarıyla Bizans-Avrupa ilişkileri tam bir düşmanlığa dönüştü. Avrupa Bizans'ı ortadan kaldırmak için

9 Antakya prinkepsi Bohemund, Birinci Haçlı Seferi sırasında Antakya'da kurduğu Haçlı Devleti'ni Harran Savaşı'nda uğradığı yenilgiden (7 Mayıs 1104) sonra şiddeti giderek artan Türk hücumlarına karşı korumak amacıyla asker toplamak üzere tekrar İtalya'ya gitmiş, fakat oluşturduğu ordu ile Doğu'ya dönmek yerine 1107 sonbaharında Bizans'ın Epiros bölgesine saldırmayı yeğlemişti, krş. A.Jenal, "Der Kampf um Durazzo 1107-1108", *Historisches Jahrbuch*, 37(1916), s.285-352; St.Runciman, terc.F.İşiltan, *Haçlı Seferleri Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 1987, II, s.38 vdd. Sicilya Norman kralı II.Roger de, İkinci Haçlı Seferi ordularının Anadolu'dan geçişi sırasında Bizans'ın o bölgedeki mesguliyetini fırsat bilip 1147 yılında Korfu adasını zapt ve Korinthos ile Thebai şehirlerini işgal ederek imparatorluğa büyük zarar vermişti, bk. Ioannes Cinnamus, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum*, CSHB, nşr.A.Meineke, Bonn 1836, Üçüncü Kitap, s.92; Nicetas Choniates, *Historia*, CSHB, nşr.I. Bekker, Bonn 1835, s.97-102, terc.F.İşiltan, *Niketas Khoniates. Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, TTK Yayını, Ankara 1995, s.49-52; krş. F. Chalandon, *Les Comnène. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912, II, s.317-321; ayn. mlf., *Histoire de la Domination normande en Italie et en Sicile*, Paris 1907, II, s.133-137.

10 İstanbul ile Haçlılar arasındaki ilişkiler hakkında bk.I.Demirkent, "Haçlı Seferleri", *İstanbul Ansklopedisi*, III, s.483-489; ayn. mlf., "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof.Dr.Fikret İşiltan'a 80.Doğumünü Armağanı*, İstanbul 1995, s.17-51; ayn. mlf., *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayını, İstanbul 1997, s.21 vdd., 63; Runciman, terc.İşiltan, 1986, I, s.110-131, 1987, II, s.16, 1987, III, s.11 vd.; ayrıca bk. S.Kindlimann, *Die Eroberung von Konstantinopel als politische Forderung des Westens im Hochmittelalter. Studien zur Entwicklung der Idee eines lateinischen Kaiserreichs in Byzanz*, Zürich 1969.

âdeta fırsat kollar oldu. Yıllar geçtikçe Bizans'a sahip olmak arzusu gittikçe artan Batı dünyası vazgeçemediği bu tutkusunu Dördüncü Haçlı Seferi'nde gerçekleştirmek imkânını buldu. Her ne kadar bu seferin, 1187'de Müslümanlar'ın geri aldıkları Kudüs'ü yeniden ele geçirmek amacıyla önce Mısır'a yapılması düşünüldüyse de, Venedik'in işe karışması seferin kaderini etkiledi. Çünkü Mısır'a yapılacak bir Haçlı seferi, Mısır ile ticarî bağlantıları bulunan Venedik'in çıkarlarına hiç uygun düşmüyordu. Buna mukabil Bizans'dan nefret eden Venedik *doge*'u Enrico Dandolo, Mısır yerine İstanbul üzerine yapılacak bir seferin Venedik açısından çok daha yararlı olacağı kanısındaydı. Yüzyıl önce kazandığı kapitülasyonlar ile Bizans'ı boyunduruğu altına sokmuş olan Venedik'in hedefi şimdi imparatorluğu bütünüyle yıkmaktı. Papa ve Haçlılar bu düşünceye önce karşı çıktılarsa da, Venedik *doge*'u tarafından ikna edilmeleri pek zor olmadı. Olayların akışı da Venedik'in plânlarını destekledi.

Bizans tahtından kardeşi III.Aleksios Angelos (1195-1203) tarafından indirilmiş olan eski imparator II.Isaakios Angelos (1185-1195) oğlu Aleksios ile birlikte hapse atılmıştı. Ancak Aleksios hapisten kaçıp Batı'ya gelmişti ve iktidara geçmek tutkusu içinde Haçlılar'a kendisinin amcasının yerine tahta çıkmasına yardımcı oldukları takdirde akla hayale sığmayan vaatlerde bulunuyordu¹¹. Böyle bir teklif ise Batı dünyasına, Bizans'a karşı uzun zamandır içinde biriktirdiği kızgınlık ve kıskançlık duygularını tatmin etmek fırsatını sağlayacak bir imkân yaratmaktaydı. Sonunda Venedik gemilerine doluşan Haçlılar 24 Haziran 1203'de İstanbul önüne geldiler ve Haliç girişini kapayan zinciri parçalayıp limana girerek 17 Temmuz'da Haliç surlarına saldırdılar. İmparator III.Aleksios kaçtı. Bizans hükümeti derhal eski imparator II.Isaakios'u hapisten çıkarıp tahta oturttu. Oğlu Aleksios da 1 Ağustos günü taçlandırıldı. Bundan sonra Haçlılar Aleksios'dan verdiği sözü yerine getirmesini istediler; hem vaat ettiği parayı ödemesini hem de Bizans kilisesinin Papa'ya boyun eğmesini bekliyorlardı. Ancak Aleksios'un Roma'nın üstünlüğünü kabul için yaptığı baskı din adamlarını ve halkı son derecede kızdırdı. Vaat edilen paraya gelince, bu para yoktu. Bizans iflâs durumundaydı. Aleksios işi savaştı. Günler geçtikçe Haçlılar'ın kızgınlığı arttı. Venedik ise isteklerini durmadan abartmaktaydı. Nihayet halk ayaklanıp başlarına bu derdi açan Aleksios'u tahtan indirip öldürdü. Şehre saldırmak için fırsat kollayan Haçlılar ise bu hareketi kendilerine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirdiler. Venedikliler zaten bir süredir en iyi çözüm yolunu şehri zaptetmek ve Batılı bir asilzadeyi burada imparator ilân etmek olduğunu söyleyip durmaktaydılar. Doğu'ya gidip Kudüs'ü müslümanlardan kurtarmak düşüncesi tamamen unutulmuştu. Sonunda Venedikliler ve Haçlılar

saldırdılar ve 13 Nisan 1204'de İstanbul'u zaptettiler. Bunların dünyanın muhteşem şehri İstanbul'u yağması görülmemiş, duyulmamış bir vahşet sergiledi¹². Venedik emeline ulaşmıştı. Bu işten en büyük kazancı sağlayan oydu. Haçlılar Bizans'ın yerine bir Lâtin Devleti kurarken¹³, Papa'yı saf dışı bırakan Venedik İstanbul patrikliğine kendi adamını yerleştirdiği gibi, ticarî bakımdan kendisi için önem taşıyan imparatorluğun bütün kıyı şehirlerini ve adalarını hâkimiyeti altına almış ve İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğaz'ının kontrolünü de ele geçirerek Doğu-Akdeniz'de hiç tartışmasız bir koloni devletine sahip olmuştu. Ayrıca İstanbul'u ikinci vatanı haline getiren Venedik, burasını Karadeniz ve Anadolu'ya yönlendirdiği ticaretinin merkez noktası yaparak imkânlarını kuzeye ve doğuya doğru gittikçe daha fazla genişletmek fırsatını da yakaladı. Buna karşılık Cenova, Piza gibi diğer şehir cumhuriyetleri her ne kadar eskiden olduğu şekilde İstanbul'da ticaret hayatlarını devam ettirmekte iseler de, bunlar İstanbul'un Lâtin hâkimiyetine geçmesinden sonra bu değişiklikten hiçbir yarar sağlayamamışlardı. Bizans'a ödedikleri vergiyi 1204 yılından itibaren özellikle 1224'de varılan bir karardan sonra¹⁴ aynen Venedik ve Lâtin Devletine ödemek zorunda kaldılar. Bu durum ise, İstanbul'da bulunan bütün Batılı kolonileri Venedik'e vergi veren bir konuma sokmuş ve hatta onları bir ölçüde Venedik'in uyuğu haline getirmişti.

1204-1261 Yılları Arasında İznik-Bizans Devleti

Ancak Bizans'ın ömrü henüz bitmemişti. Aradan daha iki yıl geçmeden, Haçlılar'ın İstanbul'un yanı sıra Anadolu'nun Marmara bölgesinde, Avrupa'nın Trakya, Makedonya, Orta ve Güney-Yunanistan bölgelerinde kurdukları küçük Lâtin devletçikleri yanında, İstanbul'dan kaçan Bizanslılar da imparatorluğun uzantısı olan iki devlet kurmuşlardı. Bu devletlerden birincisi Epiros bölgesinde¹⁵, ikincisi de eski imparator III.Aleksios Angelos'un damadı Theodoros Laskaris (1204-1222) tarafından İznik'de hayat buldu. Ayrıca tam bu sırada eski imparator I.Andronikos Komnenos'un torunları olan Aleksios ve David Komnenos tarafından da - İstanbul'un Lâtinler tarafından zaptı ile bağlantılı olmayarak - Trabzon merkez olmak üzere Doğu-Karadeniz'in güney kıyısında bir devlet kuruldu. Bizans'ın yeni devlet ve kilise merkezi olan İznik'de kurulan küçük devlet¹⁶, hem Lâtinler hem de Türkiye Selçuklular'ı ile zorlu mücadeleler yapmak mecburiyetinde kalmasına rağmen, Lâtinler'in Bulgarlar, Türkiye Selçuklular'ının da Moğollar tarafından baskı altına

alınmasıyla zaman içinde durumunu sağlamlaştırmak ve güçlendirmek şansını yakaladı. İznik'in ikinci imparatoru III.Ioannes Vatatzes (1222-1254)'in başarılı dış politikası yanında iç siyasette uyguladığı kendi kendine yetme girişimleri devleti malî ve ekonomik açıdan refaha taşırken, başta Venedik olmak üzere ülkesini İtalyan deniz şehirlerinin hâkimiyetinden kurtarmaya yönelik oldu ve bunda başarı sağladı. Kendisinden önceki birçok imparatorun yaptığı gibi Vatatzes de, Roma ile kiliselerin birleştirilmesi (*union*) konusunu ele aldı. Ama yerine getiremeyeceği tavizlerde bulunmadı, aksine İstanbul'u geri alıp buradaki Lâtin Devleti'ne son vermek hususunda Papa'nın desteğini sağlamaya çalıştı. İznik'in ilk imparatoru I.Theodoros Laskaris de eski geleneğe uyup 1219'da yaptığı bir anlaşma ile Venedikliler'e gümrük kontrolünden ve vergiden muaf ticaret yapma izni tanıdı¹⁷. Vatatzes siyasî güçlükler doğuracağı endişesiyle bu anlaşmayı hükümsüz ilân etmekten kaçındı. Ama bütün hedefi ülkesini İtalyan şehirlerinin ekonomik baskısından kurtarmaktı. Bunu gerçekleştirebilmek için de bütün tebaasına yabancı lüks mallarını satın almayı ve kullanmayı yasakladı. Buyruğuna göre, "Herkes Roma toprağının yetiştirdiği ve Romalı ellerin yaptığı" ile yetinmek zorundaydı. Ahlâkî temele oturtulmuş olan bu yerli malın himayesi siyaseti hiç şüphesiz Venedik aleyhine idi¹⁸. Gerçekten de bu karar ile Venedik'e tanınmış olan imtiyazın hiçbir anlamı kalmadı. Bununla beraber İtalyan şehirleriyle ticaret bundan sonra da devam etti. Fakat yabancı tacirler artık İznik'e mal satın almak için geliyor ve karşılığında çok para ödüyorlardı¹⁹. Bu sebeple sık sık yapılan savaşlara rağmen İznik'de hiç para sıkıntısı çekilmiyordu. Bu sebeple imparator III.Ioannes Vatatzes'in uyguladığı siyaset, bir devletin kurtuluşunu yabancı ellerde değil, kendi bünyesinde araması gerektiğini gösteren çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu akıllıca yürütülen siyaset sayesinde büyük aşama kaydeden sürgündeki küçük İznik-Bizans Devleti, kısa zamanda damarlarında hâlâ kendini yaşatacak güce sahip olduğunu ispatlayacaktı.

Devlet her yönden yükselmekteydi. Bu arada Vatatzes Anadolu'yu istilâ ettikleri şekilde Balkan yarımadasını da altüst eden Moğollar'ın bölgeye saldırısı ve burada yaptıkları tahribat sonunda bütün kudretini kaybeden rakibi Bulgar Krallığı ile Epiros Devleti'nin zayıflığından yararlanıp İznik Devleti'nin sınırlarını Trakya ve Makedonya bölgelerini hâkimiyeti altına alacak kadar genişletmiş ve 1246 yılında Selânik'in idaresini de eline geçirmiş bulunuyordu.

15 Epiros Devleti için bk.M.D.Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984.

16 İznik devleti hakkında bk. W.Miller, "The Empire of Nicaea and the Recovery of Constantinople", *Cambridge Medieval History*, IV, Cambridge 1923, s.478-516; M.Angold, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea 1204-1261*, Oxford 1975.

17 I.Theodoros Laskaris'in Venedik'in İstanbul'daki *podesta*'sı Giacomo Tiepolo ile yaptığı bu anlaşma, Venedikliler'e ticaret pazarında yeni imkânlar bahsetmekteydi! Anlaşma metni için bk. Tafel, *Urkunden*, II, c.11, s.205 vdd.; Dölger, *Regesten*, III, No.1703.

18 Krş. Ostrogorsky, *terc.*İşiltan, s.410.

19 Krş. Heyd, *age*, s.337

Bundan sonra ise o, İstanbul'u geri alma plânlarını uygulama yollarını aramaya başladı ve bu girişim için Cenova'nın desteğini sağlamaya çalıştı. Bu konuda müzakereler daha 1239 yılında başlamıştı. Venedik'in üstünlüğünü kırmak için bunu iyi bir fırsat olarak değerlendiren Cenova, bir taraftan da İznik Devleti'nden yapacağı yardım karşılığında kendisine ticarî çıkarlar elde etmeye uğraşıyordu. Fakat Vatatzes, hedefine ulaşmak için de olsa, Cenova'nın maksadı aşan taleplerini yerine getirmek istemiyordu. Bu yüzden müzakereler uzayıp gitti ve kesin bir anlaşma sağlanmadan Vatatzes 1254 yılında öldü. Kendisinden sonra yerini alan oğlu II.Theodoros Laskaris (1254-1258) her ne kadar babasının kazançlarını elde tutmayı bildi ise de, İstanbul'u geri alma girişiminde kayda değer bir gelişme sağlayamadı. Ancak bu dönemde İznik Devleti Moğollar'ın Anadolu'da yeni bir ilerleyişiyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin zor durumda kalmasından yararlandı ve Moğollar ile daha iyi ilişkiler kurdu. Fakat II.Theodoros Laskaris'in dört yıl gibi kısa bir zaman içinde ölümüyle taht henüz yedi yaşındaki oğlu IV.Ioannes'e kaldı. Küçük çocuğun niyâbeti konusunda devlet erkânı arasındaki çatışmalardan asilzade sınıfına mensup Mikhail Palaiologos galip çıktı ve 1258 yılının sonunda küçük Ioannes Laskaris'in ortak imparatoru olarak taçlandırıldı.

Bu arada İznik Devleti'nin yükselişini önlemek üzere Batı'nın birçok hükümdarı yine elele vermiş bulunuyordu. İznik Devleti'nin hâkimiyetinde olan Makedonya bölgesine saldırmak için Sicilya kralı Manfred'in öncülük ettiği ittifaka Yunanistan'daki Lâtin kuruluşlar ile Sırp kralı I.Uroş, hatta gücü büyük ölçüde kırılmış ve arazisi çok küçülmüş olan Epiros devletçisi de katılmıştı. Ancak İmparator VIII.Mikhail'in bu müttefik orduya karşı Kuman ve Selçuklu birlikleriyle takviye ettiği ordusu 1259 sonbaharında Pelagonia vadisinde büyük bir zafer kazandı²⁰. Gerçekten de bu başarı İznik Devleti'nin bütün düşmanlarının plân ve girişimlerini hiç değilse bir süre için geçersiz bıraktı. Şimdi sıra iyice zayıflamış Lâtinler'in elinden İstanbul'un geri alınmasına gelmişti. Ama VIII.Mikhail de büyük bir hata yaptı; kendi kuvvetlerine güveneceği yerde, bu girişimin Venedikliiler tarafından engellenebileceği korkusuyla, daha önce III.Ioannes Vatatzes'in de düşünmüş olduğu gibi Venedik'in rakibi Cenova'dan yardım istemeyi uygun gördü. Fakat Vatatzes'in temkinli tutumundan çok uzak bir hareketle Cenovalılar'a gereğinden fazla cömert davrandı. 13 Mart 1261'de Nymphaion'da Cenova ile imzaladığı anlaşmada alacağı silâhlı yardım karşılığında onlara bütün imparatorluk içinde geniş imtiyazlar ile vergi ve gümrük muafiyeti tanıdı. Bunun yanı sıra

²⁰ Bu savaş ve öncesinde yaşanan olaylar hakkında bk. D.J.Geanakoplos, "Greco-Latin Relation: the Battle of Pelagonia", *Dumbarton Oaks Papers*, 7 (1953), s.99-141. Ayn. mlf., *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge 1959, s.47 vdd.

İstanbul'un alınmasından sonra burada kendilerine eskiden sahip buldukları yerlere ek olarak yeni mülkler vermeyi vaat etti. Ayrıca bunlara İstanbul'un dışında İzmir ile Sakız, Midilli, Girit ve Eğriboz adalarında da ticaret yerleri verilecekti. Üstelik Cenova ve imparatorluğun sadık müttefiki olan Pizalılar dışında başkaları Karadeniz'e giremeyecekti ve imparatorluk mallarını sadece bunlar taşıyacaktı²¹. Bu, aynen 1082 anlaşması gibi, Bizans'ın deniz gücü ve ticaretinin geleceğine vurulan yeni bir darbe idi. Bundan sonraki yıllarda Bizans hem Venedik'in hem de Cenova'nın esiri olacaktı. Bizans gelecekteki kötü kaderini kendi elleriyle çiziyordu.

Her ne kadar imparator VIII.Mikhail devrinde Cenova'ya verilen imtiyazlar - aynen imparator Aleksios Komnenos zamanında Venedik'e tanınan haklar gibi - başlangıçta büyük sorunlar yaratmadı ise de, kısa zamanda Bizans üzerindeki kötü etkilerini ortaya koyacaktı. VIII.Mikhail'in devleti böylesine ağır bir yükümlülük altına sokmasına hiç gerek yoktu; çünkü İstanbul'un geri alınışı ile ilgili yaşanan olaylar bunu açıkça göstermiştir. Nitekim bu anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Cenovalılar'ın hiçbir yardımı olmaksızın her türlü endişeden ve karşılaşılması muhtemel zorluklardan uzak bir şekilde İstanbul, Bizanslılar'ın kendi girişimleri sonucunda kolaylıkla ele geçirildi: 1261 yazında kumandan Aleksios Strategopulos idaresinde Bulgar sınırını kontrol için Trakya'ya gönderilen bir Bizans birliği İstanbul yanından geçerken inanılmaz şekilde şehrin tamamen savunmasız bir durumda olduğunu gördü. Gerçekten de tam bu sırada Venedik donanması ile Lâtin garnizonu Karadeniz'deki bir ada üzerinde bulunan Daphnusion kalesini ele geçirmek maksadıyla başkentten ayrılmış bulunuyordu. Bu fırsatı değerlendiren Bizans birliği 25 Temmuz 1261 sabahında yaptığı ani bir saldırıyla şehri ele geçirmeyi başardı. İmparator II.Baudouin ile adamlarının kaçıışı ise Lâtin hâkimiyetine son noktayı koydu. 15 Ağustos 1261 günü İstanbul'a giren VIII.Mikhail, Eylül ayında Ayasofya Kilisesi'nde yapılan muhteşem bir törenle yeniden taç giydi. Tahtın asıl vârisi IV.Ioannes Laskaris ise geri plâna itilmişti, birkaç ay sonra da ortadan kaldırıldı. Böylece Bizans'ın yeni dönemi Mikhail'in kurduğu Palaiologos hanedanı ile başladı. Bu hanedan, 1453'de İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından fethine kadar Bizans'ın hâkimiyetini elinde tutacaktı.

Böylece Bizans elli yedi yıl sonra İstanbul'u Haçlılar'dan geri alabilmişti, ama bu belki de onun gösterdiği son büyük çaba olmuştu. Çünkü yeniden kurulan Bizans artık Doğu'nun hükümler gücü değildi. Ancak eski prestijine dayanarak ayakta durabilecekti. İstanbul yine ortodoks hristiyanlığın ve imparatorluğun merkeziydi, ama bundan böyle gücü sadece görünüşte

²¹ Dölger, *Regesten*, III, No.1890; krp. Heyd, *age*, s.480 vdd.; Ostrogorsky, *terc.*İşılın, s.415

kalacaktı. Artık Dördüncü Haçlı Seferi sonunda doğuda kurulmuş birçok Frank prensliği ve İtalyan kolonisi ile eşdeğerde veya daha aşağıda bir devletcik olarak hayatını sürdürecekti. Marmara ve Ege bölgelerini kısmen elde tutmakla beraber, Anadolu'nun yanı sıra bu dönemde Balkan yarımadasını da hemen bütünüyle kaybetmiş durumdaydı. Burası Bulgar ve Sırp'ların hâkimiyetine geçmişti; üstelik birkaç yıl sonra (1267) İstanbul'un karşısındaki Galata'nın bile bir Cenova kolonisine dönüşmesini önleyemeyecekti. İşin ilginç yanı, Bizans, Dördüncü Haçlı Seferi ile Batı'dan böylesine büyük bir darbe yemiş olmasına ve Batılılar'ın kendisinden ne kadar nefret ettiğini bilmesine rağmen, kendi imkânlarını başka şekillerde değerlendirerek varlığını sürdürmeye çalışmak yerine, bundan sonraki yıllarda yeni bir tehlike olarak karşısına çıkacak Osmanlı Türkleri'ne ve diğer hasımlarına karşı hep Batı'dan yardım istemek politikasını sürdürecekti. Hem de bunu halkının asla kabul etmeyeceğini bildiği Roma kilisesine boyun eğmek şartını (*union*) ileri sürerek Papa'nın aracılığı ile yapmaya çalışacaktı.

1261-1302 Yılları Arasında Bizans Devleti

13.yüzyılın ikinci yarısında yeniden kurulan Bizans artık her yönden tehdit altındaydı. Tek düşman Türkler değildi. Her tarafta tehlike vardı. Bizans bu tehlikelerin hepsine karşı koymak, çözüm bulmak zorundaydı. İstanbul'un geri alınışıyla bütün sorunlar çözülmüş değildi. Yunanistan hâlâ Batılılar'ın elindeydi. Bizans'ın ikinci bir uzantısı olan Epiros ise İznik Devleti ile birleşmeye asla yanaşmamış olup hâlâ ona karşı düşmanca tavrını sürdürmekteydi. Sırp ve Bulgar devletleri de aynı tutum içindeydi. Hepsi de Batı'nın Bizans'a karşı düzenleyeceği girişimlerde gönüllü olarak Batı'nın yanında yer almaya hazırды. İtalyan deniz şehirleri tüm Bizans sularına hâkimdi; bunların özellikle yarım asırdan beri doğuda kurmuş oldukları kolonileri, devlet arazisindeki limanların ve Ege Denizi'ndeki adaların çoğunda varlıklarını sürdürmekteydiler. Batı'nın bu temsilcileri ancak kendi çıkarları doğrultusunda Bizans ile işbirliği yapmaya yanaşıyorlardı. Bütün bu zorlukların üstesinden gelmek ise, İstanbul'da yeniden kurulan Bizans Devleti için pek kolay olmayacaktı. Ama askerî güçle olmasa da bütün düşmanlarına karşı siyasi alanda uyguladığı - fakat hepsi de günü kurtarma politikasına dayalı - diplomatik oyunlar sayesinde Bizans, varlığını daha iki yüzyıl devam ettirmek imkânını bulacaktı.

İstanbul'un Bizanslılar tarafından geri alınışı ile buradaki Lâtin hâkimiyetinin son buluşu Batı'da büyük gürültü koparmıştı. Avrupa'da,

21 Dölger, *Regesten*, III, No.1890; krş. Heyd, *age*, s.480 vdd.; Ostrogorsky, *terc.*İşitan, s.415

özellikle İtalya'da İstanbul Lâtin İmparatorluğu'nun yıkılışının intikamını almak isteyen pek çok kişi vardı. Bu düşmanlığın merkezi Sicilya idi. Buna mukabil VIII.Mikhail (1259-1282) Batı'nın yeni bir saldırısını önlemek üzere hemen harekete geçmişti. Mikhail önce kral Manfred'e karşı papa IV.Urbanus (1261-1264) ile - *union*'u gerçekleştirmek sözü vererek - anlaşmaya çalıştı. Fakat bu çabalar fazla bir yarar sağlamadı. Çünkü yine Papa tarafından desteklenen Yunanistan'daki Lâtin kuruluşlar ve - şimdi özellikle imparatorun Cenova ile ittifakı yüzünden Bizans'ın tabii düşmanı konumunda bulunan - Venedik'e karşı Güney-Yunanistan'da başlamış olan mücadele, elde edilen bazı başarılarla rağmen, 1264'de kötü sonuçlandı. Aynı şekilde Bizans'ın müttefiki Cenova filosu da Nauplia körfezinde yapılan savaşta Venedikliler'e yenik düştü. Bu durumda Mikhail Cenova'ya sırt çevirip yeniden Venedik ile anlaşmayı tercih etti. Birkaç yıl süren müzakerelerden sonra 4 Nisan 1268'de imzalanan anlaşma Venedik'e yine olağanüstü imtiyazlar kazandı²². Bu arada imparator serbest ticaret haklarını iade ederek ve üstelik Galata'da yerleşmelerine izin vererek Cenova ile de yeniden anlaşmıştı²³. Böylece Bizans iki rakip deniz cumhuriyetini de kendisine bağlayarak bunların tek taraflı düşmanlığından kurtulmayı hedeflemekteydi. Ama aslında şimdi kendisi ikisinin birden boyunduruğu altına giriyordu.

Bu arada Batı'da yeni gelişmeler olmuştu. Papalığın çağrısına uyarak İtalya'ya gelmiş olan, Fransa kralı IX.Louis'nin kardeşi Provence kontu Charles d'Anjou kral Manfred'e karşı 26 Şubat 1266'da yaptığı savaşı kazanmış ve Manfred'in savaşta ölümünden sonra onun yerine Sicilya ve Napoli kralı olmuştu. Papa IV.Clemens (1265-1268) tarafından desteklenen Charles d'Anjou Bizans'ın amansız bir düşmanıydı; en büyük arzusu Bizans'ı yıkıp İstanbul'da yeniden bir Lâtin İmparatorluğu kurmaktı. Charles d'Anjou'nun sahneye çıkışı Bizans için Manfred'den daha büyük tehlike yarattı. Fakat Fransa kralı IX.Louis'nin 1270 yılında Tunus üzerine düzenlediği Yedinci Haçlı Seferi'ne ağabeyinin yanında katılmak zorunda kalan Charles d'Anjou, Bizans işini ertelemeye mecbur oldu. Fransa kralının çıkan salgın hastalık yüzünden Tunus'da ölümüyle hiçbir başarıya ulaşmadan son bulan Haçlı seferinden sonra ise, Charles Bizans'a karşı plânını yeniden ele aldı. Fakat 1271'de papa seçilen X.Gregorius (1271-1276) ile onun Bizans hakkındaki fikirleri pek uyuşmadı. Papa, Charles'ın Bizans'a saldırı plânından çok, *union* yoluyla Bizans'ı Roma'ya bağlamak istiyordu ve Bizans imparatorunun bu konudaki yaklaşımına sıcak bakmaktaydı. Bizans ise bu yıllarda nasıl Charles d'Anjou'ya

22 Dölger, *Regesten*, III, No.1960.

23 Dölger, *Regesten*, III, No.1941

karşı Papa ile anlaşmaya gayret gösteriyorsa, doğuda da Yakındoğu'nun üç büyük gücünü temsil eden Altınordu, İran Moğolları ve Memlûkler ile iyi ilişkiler kurmak çabası içindeydi. Bu devletlerin dostluğu sayesinde Anadolu'da Türkiye Selçuklularının, Balkanlar'da Bulgarlar'ın kendisine karşı girişimlerini baskı altında tutmaya çalışıyordu.

Ne var ki Sicilya ve Napoli kralı Charles d'Anjou Bizans'a karşı beslediği düşmanca duygulardan hiç vazgeçmiyordu. Çevresi de onu bu konuda durmadan teşvik ve tahrik etmekteydi. Venedik'i kendi tarafına çekmeye uğraşan ve bu arada Arnavutluk, Tesalya ve Mora'da üstünlüğünü kanıtlamış olan Charles d'Anjou amacını gerçekleştirmek için Sırp ve Bulgarlar ile de anlaşınca, dehşete düşen Bizans kendisine başka müttefikler arayacağı yerde yine Papa'nın yardımına başvurdu. Ancak bu defa Türkler'e karşı değil, Batılı din kardeşlerine karşı himaye istiyordu. Papa X.Gregorius ise böyle bir yardım için Roma ve İstanbul kiliselerinin birleştirilmesi (*union*) şartını öne sürdü²⁴. İmparator VIII.Mikhaıl Palaiologos kendini çaresiz görmekteydi; bu teklifi kabul etti. Lyon Konsili'ne yolladığı elçileri 6 Temmuz 1274'de kendi namına anlaşmayı imzalayarak hem Papa'nın hem de Roma inancının üstünlüğünü tanıdıklarını ilân ettiler²⁵. Ama bu çare hiçbir çözüm getirmede. Bizans ortodoks halkı birleşmeye şiddetli karşı çıktığı gibi, bu durum ortodoks kilisesi içinde de ayrılıklara sebep oldu²⁶. Her ne kadar bu anlaşmadan sonra Bizans bazı askerî başarılar elde ettiyse de, bunlar hiçbir zaman Charles d'Anjou'nun yarattığı tehlikeyi ortadan kaldıracak çapta önem taşımadı. Bu dönemde Bizans'ın en büyük kazancı Ege adalarının büyük bir kısmını yeniden eline geçirebilmiş olması idi.

Ancak X.Gregorius'dan sonra papa seçilen ve aynı onun gibi *union* politikasını benimsemiş olan III.Nicolaus'un 1280'de ölümünü müteakip Batı'nın Bizans'a karşı tutumu kökten değişti. Papalık tahtına çıkan IV.Martinus (1281-1285) tam anlamıyla Charles d'Anjou'nun oyuncağı oldu. Charles için yıllardan beri düşlediği plânlarını gerçekleştirmenin zamanı gelmişti. Derhal eski Lâtin imparatoru II.Baudouin'in oğlu Philippe ve Venedik ile 1281'de "Palaiologoslu tarafından zorbaca ele geçirilen Roma İmparatorluğu'nun ihyası" için bir anlaşma imzaladı²⁷. Balkan devletleri de Bizans aleyhtarı bu ittifaka katıldılar. Üstelik papa IV.Martinus da, kilise birliğinin gerçekleşmesi için

24 Bu dönemde İstanbul-Roma kiliseleri arasındaki ilişkiler için bk. J.M.Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1986, s.220-242.

25 Lyon Konsili için bk. Hussey, *age.*, s.229-235; Geanakoplos, *Michael Palaeologus*, s.265 vdd.

26 Ostrogorsky, *terc.İfşitan*, s.426 vd.

27 Tafel, *Urkunden*, I, lxxxvii, s.286 vdd.

öylesine zor şartlara katlanmaya mecbur kalan VIII.Mikhaıl'i ayrılık taraftarı (!) olarak suçlayıp, bütün hıristiyan hükümdarlarına onunla teması yasakladı. İşin aslında Bizans açıkça yalnızlığa itiliyor, Batı dünyası ona karşı savaş için birleşiyordu.

Herşeye rağmen Bizans, VIII.Mikhaıl'in siyasi alanda uygulamayı başardığı üstün politikası sayesinde hiç beklemediği bir anda Charles d'Anjou'nun plânlarını altüst etti. Mikhaıl yıllardan beri eski Sicilya kralı Manfred'in damadı olan Aragon kralı III.Peter ile temas kurmuş olup onu durmadan Charles d'Anjou'ya saldırmak ve Sicilya hâkimiyetini ele geçirmek hususunda kışkırtmaktaydı. Diğer taraftan Sicilya'nın yerli halkını da Anjoulular'ın hâkimiyetine karşı ayaklanmaya teşvik ediyordu. Bu amacına ulaşmak için de hem kral Peter'e hem de ada halkına çok bol para desteği yapmaktaydı. Ada halkı zaten Charles'ın ağır askerî masrafları yüzünden perişan hale gelmişti ve ona karşı kızgınlık içindeydi. Mikhaıl'in körüklediği ve beklediği isyan nihayet Palermo'da, 31 Mart 1282 günü akşam olurken patladı. Büyük bir hızla bütün adaya yayılan bu kanlı ayaklanma Anjou hâkimiyetine son verdi²⁸ ve Ağustos ayında donanmasıyla Sicilya'ya gelen Aragon kralı III.Peter Palermo'da taç giyerek adanın yeni hâkimi oldu. Charles d'Anjou zorlukla İtalya'daki topraklarında tutunabildi. Uğradığı felâket bütün kudretini yocketmişti. Müttefikleri Papa, ismen Lâtin imparatoru Philippe ve Venedik de bu felâketi onunla paylaşmak durumunda kalmışlardı. Böylece Bizans diplomatik başarısıyla kendisini yirmi yıldan beri tehdit eden büyük tehlikeden kurtulmuş oldu.

Aynı dönemde Anadolu'da durum, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilâsı yüzünden gücünü ve bağımsızlığını yitirmesi nedeniyle sakindi. Aksi halde Bizans Türkler'in hücumlarına karşı dayanamazdı. Türkler'in şimdilik harekete geçemeyişleri, onun büyük şansıydı. Ama bu durum pek uzun sürmeyecekti.

14.yüzyıl Bizans'ı yeni felâketlere sürükleyen olaylarla başladı²⁹. Babası VIII.Mikhaıl'in kıvrak siyasi görüşüne sahip olmayan imparator

28 Bu dönemde Bizans-Batı ilişkileri ve "Sicilya ikindisi" adıyla bilinen bu isyan hakkında geniş bilgi için bk. St.Runciman, *The Sicilian Vespers. A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century*, Cambridge 1958, terc.P.de Mendelssohn, *Die Sizilianische Vesper. Der Volksaufstand von 1282 und die europäische Geschichte im 13. Jahrhundert*, München 1976², s.166-170, 174-177, 185-188, 198-203, 207 vd.; D.J.Geanakoplos, *Byzantine East and Latin West. Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance*, Oxford 1966, s.84-111.

29 Bizans Devleti'nin 14.yüzyılda kilise ve sosyal yaşamı hakkında bk. D.M.Nicol, *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, Cambridge 1979, s.66-97; ayn. mlf., *The End of the Byzantine Empire*, London 1979, s.22-72; Hussey, *age.*, s.255-260.

II.Andronikos (1282-1328)'un saltanat dönemi Bizans'ın kesin çöküşünün başlangıcı oldu. Günümüz tarihçilerinin bir kısmı bu çöküşün suçunu tamamen II.Andronikos'a yüklerken, bir kısmı da zaten malî ve askerî bakımdan bitkin hale düşmüş devletin bu dönemde karşılaştığı iç ve dış olayların gittikçe artan baskısına bağlarlar. Her iki görüşün de kabul edilecek tarafı vardır. Ancak sebepler ne olursa olsun, yaşanan olaylar II.Andronikos'un bu zorlukların üstesinden gelecek kabiliyette bir kişi olmadığını göstermiştir. Çünkü Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca birçok kez uçurumun kenarından akıllı ve kabiliyetli hükümdarları sayesinde dönebilmişti. Fakat Andronikos bunu yapamadı. Devletin bozulmuş olan idare sistemini düzeltmeyi ve savaş gücünün neredeyse tamamını oluşturan ücretli asker yerine yerli orduyu kuvvetlendirmeyi esas alacağına, büyük paraya malolduğundan askerî gücü bütünüyle azaltma yoluna gitti. Çağdaş tarihçi Nikephoros Gregoras'ın kaydına göre, bu dönemde ordunun sayısı gülünecek hatta yok sayılabilecek kadar küçültülmüştü³⁰. Aynı şekilde II.Andronikos Bizans donanmasını da, müttefiki Cenova'nın deniz gücüne güvenerek (!) yok etti. Böylece devleti ekonomik esaret yanında askerî bakımdan da Cenova'nın uyuğu yaptı. Devletin iç sorunlarına kalıcı bir çözüm getiremedi. Dış politikada izlediği yol ise, devleti silâh gücüyle savunmadığı için düşmanlarına para ödemek suretiyle barışı satın almaya ve de bu devletler ile evlenmeler yoluyla dostluklar kurmaya yönelik oldu. Her ne kadar babasının *union* politikasını tamamen terkettiyse de, ortodoks kilisesinde Lyon Konsili'nden beri başlamış olan bölünmeyi ve radikaller ile ılımlılar arasındaki kavgayı sona erdiremedi.

Herşeyin ötesinde II.Andronikos'un devletin savunmasını Cenovalılar'ın eline bırakması en akıl almaz hata idi. Onun bu yanlış politikası sonucunda imparatorluk daha yüzyılın başında yeni büyük kayıplara uğradı; çünkü 1294 yılında Venedik ile Cenova arasında başlayan savaşa bir süre sonra Cenova'nın yanında katılan Bizans, iki rakibin 1299'da barış yapmaları ve Cenova'nın da savaştan çekilmesiyle Venedik karşısında yalnız başına kalıverdi. Devlet artık deniz gücünden de yoksun olduğu için tam anlamıyla çaresiz bir hale düşmüştü. Sonunda Venedik'in ağır şartlar içeren isteklerini kabul etmek ve 1302'de bir anlaşma imzalamak mecburiyetinde kaldı³¹. Bu anlaşma ile Venedik eski kapitülasyonları yanında adalarda yeni koloniler kurma hakkı kazandı. Cenovalılar da durumdan Galata'daki kolonilerinin etrafını sağlam bir surla çevirmek hususunda yararlandılar. Ayrıca Cenovalı bir kumandan olan ve bir süredir Foça'da işlettiği şap madeninden olağanüstü servet sahibi olmuş bulunan Benedetto Zaccaria da 1304 yılında Bizans'a ait Sakız (Khios) adasını ele geçirdi.

30 Krs. *Byzantina Historia, CSHB*, Bonn 1829, s.158, 223.

31 Bu anlaşma için bk. Tafel, *Urkunden*, III, cccxc, s.391 vd.; Dölger, *Regesten*, IV, No.2247.

Yaşadığı bütün bu felâketlere göğüs germeye çalışan Bizans, bu dönemde artık Anadolu'daki hemen bütün topraklarını da kaybetmiş bulunuyordu. Başkentini 1261'de İznik'ten İstanbul'a taşınmasından sonra devletin Balkanlar'da yapmak zorunda kaldığı mücadeleler ve Batı'nın durmadan sebep olduğu olaylar, doğudaki askerî savunmayı çok güçsüz kılmıştı³². İznik, İzmit, Bursa, Alaşehir gibi birkaç müstahkem kale ile İzmir, Foça, Karadeniz Ereğlisi gibi liman şehirlerinin dışında her yer Türkler'in eline geçmişti. Yıkılan Türkiye Selçuklu Devleti'nin yerine kurulan küçük Türk Beylikleri Batı Anadolu'da Bizans'dan aldıkları toprakları aralarında paylaşmaktaydılar. Bunlar arasında imparatorluğun eski Bithynia eyaletinde Söğüt merkez olmak üzere kurulan (1299) küçük bir Türk Beyliği ise Bizans için en büyük tehlikeyi oluşturmaya başlamıştı. Osman Gazi'nin idaresinde hızla gelişen bu beylik, Bizans'a karşı ilk zaferini daha 1301 yılında Koyunhisar Savaşı'nda kazanmıştı³³. Bu başarıyı, Kocaeli ve Marmara güneyindeki bölgede bulunan birçok kalenin fethi takip edecek ve daha aradan yarım asır geçmeden Bizans'da ve Balkanlar'daki karışıklıklardan yararlanan Osmanlı Türkler'i Avrupa kıtasına geçerek kısa zamanda Balkan yarımadasını fethedip Bizans'ı kendi toprakları içinde hapsedecekler ve Bizans'ın bundan sonraki yaşamında etkili unsur olacaklardır.

Böylece 11.yüzyılın sonundan itibaren Bizans'ı ele geçirmek için onu devamlı taciz ederek ve kendini toparlaması için hiç rahat bırakmayarak yiyip bitiren Batılılar, bir bakıma Osmanlı Türkler'inin başarılarının daha kolay ve daha çabuk sonuca ulaşmasına hizmet etmiş oldular.

SUMMARY

A short view of Byzantine-Venetian relations between the years 1082-1302

After the death of emperor Basileios II in 1025, due to the inadequate emperors who came to the throne, Byzantium went into unbelievable decline in half a century. As the country was in turmoil with palace uprisings and anarchy, all the borders were attacked by neighbouring nations. In the west the Normans conquered Southern Italy. The Magyars and Petcheneks crossed the Danube,

32 Georgios Pakhimeres, *De Michaelis et Andronico Palaeologis*, nşr.I.Bekker, Bonn 1835, I, s.310; Nikephoros Gregoras, *age*, I, s.138; ayrıca bk. P.Witteck, tero.O.Ş.Gökçay, *Menteşe Beyliği. 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, TTK Yayını, Ankara 1986, s.15 vdd., 24 vdd.

33 Bu dönemde Bizans-Osmanlı mücadeleleri için bk. Pakhimeres, *age*, s.327 vd. Koyunhisar Savaşı'nın yeri ve tarihi hakkında bk. H.İnalçak, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafesus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yayını 49, İstanbul 1997, s.78-105.

plundered and destroyed the lands of the empire. In the east, the Seldjuk Turks infiltrated Anatolia. The empire had lost its military power because of internal strife and bad management and was unable to defend the country from these attacks. It was the young commander Aleksios Komnenos who finally saved Byzantium from this sad fate.

During the time of Aleksios and the Komnenos dynasty he founded (1081-1180) the empire lived through an era of revival. Although the Turks who had settled in Anatolia and the Normans in Southern Italy could not be evacuated, at least they were prevented from spreading even further. Certain success was achieved in political and military fields. However wrong economic decisions and implementation starting with Aleksios and continuing in the reigns of his son Ioannes and grand son Manuel, sapped the wealth and power of Byzantium. The trade privileges Aleksios gave to the Venetians in may 1082 and later to Genoa and other Italian cities, caused a great decline in Byzantium not only economically but also in military and political matters. As a result, Byzantium almost became a colony dependent on the West and never managed to free herself from this economic yoke of servitude.

In this article the relations between Byzantium and Venice during 1082-1302 and the status of Byzantium in the western world are summarized.